

érezni valami ősi, biológiai iszonyatot. AZ A LEVES..., írja, „*már / Sohasem készül el*” – valakinek, pontosabban Valakinek a távollétében: „*A répa mandragóra lett / A sötétben, / A petrezselyem egy őspáfrány / Lenyomata a kőben, / A kallódó tárgyak / Démonai táncolnak körülöttem*”. Témáinak szerencsés megválasztásában különös, leginkább prédikátorinak mondható adottsága érvényesül. Nem csoda, hogy filozofikus példabeszédek is közöl, többek közt a teremtesben érvényesülő véletlenről.

Hogy mi nem sikerült? Semmi, ami a nyelvvel kapcsolatos. A HANGOD című vers szerint ideálja „*a süketek hallása*”... de vannak még ép fülek, és fizikai fájdalommal reagálnak a következőkhöz hasonló sorokra: „*Úgy pihen bennem a lelkem, / Mint anyjában a gyermek. / Hallgatni tanítom, / Hogy csend és béke legyen benne*.” Még gyakoribbak lennének az efféle inzultusok, ha Simon nagyobb igénnyel válogatná a szavait; legtöbbször azonban beéri a kézenfekvő megoldással. Néhány jelzős szerkezete: a diófa „*oreg*”, a patak „*csobogó*”, a szem „*kiguvadt*”, a seb „*gennyedző*”. A szél „*hatalmás*”, az üledék „*zavaros*”. Talán nem az?

A Liget kiadványa egyébként tipográfiai remekmű, ha Parák Andrea tervét nézzük és nem a kivitelét. Csak ne tették volna a borítóra azt a Dürer-metszetet, mely mindössze három éve, a költőnek majdnem utolsó kívánságára, Sziveri kötetét díszítette! Legyünk precizek: ez a világért sem hullarablás.

Hajdú Gergely

„A TÁVOLI BARÁT”

*E. M. Cioran–Constantin Noica: LA mi lointain. Paris–Bucarest
Criterion, Paris, 1991. 79 oldal*

A címben jelzett távoli barát: Constantin Noica. Az ő dicsőségét szolgálja e kis kötet, amelyben valójában két barát levélváltását, azaz levélbe foglalt esszéjét olvashatjuk: Cioranét és Noicáét. Majd egy-egy portrét, amelyet egymásról írtak. Kitejlesedik a barátság, és oly közel kerülnek egymáshoz, hogy a tá-

volság áthidalhatatlanabb lesz, mint valaha. És nem mindennapi szellemi párbajnak lehetünk a tanúi. Olyanok vivják, akiket elszakíthatatlan lánc fűz össze. Mint ama bizonyos filmben a két fegyencet, akik időnként egymásnak esnek...

A könyvecske persze ingyenceknek készült, vagy inkább beavatottaknak. De lehetünk-e eléggé beavatottak? Azt már az első mondat után felismerjük, hogy az 1957-ben kelt kezdő LEVÉL EGY TÁVOLI BARÁTNAK Cioran 1960-ban megjelent TÖRTÉNELEM ÉS UTÓPIÁJÁNAK első fejezete. És a fűszövegéből megtudjuk, hogy ezért Noica, miután ő írt először, huszonöt évet kapott, és hetet le is töltött. Ezt a levelet viszont nem közli kötetünk, pedig a két esszélevél valamiféle flórából emelkedik ki magányos tölgyként. És a flóra nélkül nem teljes a tájkép. Hiányzik valamiféle eligazító előszó is. Igaz, Cioran nem szereti a nyersanyagot, és úgy tűnik, a bevezetéseket sem. Ugyanakkor Romániában egyre-másra jelennek meg olyan hiteles magánlevelek, amelyek fényt vetnek arra, hogy végül is miért maradt Párizsban, és miért viszolyog az előszavaktól. Egyik hajdani levelében felröptet Noicának, hogy nem fogadta el a franciaországi ösztöndíjat, és helyette azt választotta, „*hogy visszahúzódjon a Duna torkolatainak mellékére, ahol minden óhatatlanul dalba hullik vissza, és a Miorita kurva lesz*”, őt pedig, ha egyszer visszatér, „*emlékeztetni kell »oláh őröki« köteleiségeire és az új nemzedékben elfoglalt helyére (mely csiricsárénál a nominalisták és a realisták közötti vita frissebbnek tűnik)*”. (*Manuscriptum*, 1990. 3–4. sz. 33. o.)

Vajon Noica eme ciorani magánlevélre válaszolt, amikor 1957-ben – mint Cioran esszéleveléből megtudjuk – azt firtatta, miért maradt kinn az egykori barát, akit renegátnak is minősített, és vajon továbbra is ragaszkodik „*kis nyugati szomszédunkkal szembeni előítéleteihez*”?

Vajon mi indította Ciorant gyónásra? Mert a LEVÉL EGY TÁVOLI BARÁTNAK gyónás, még akkor is, ha e szót nem használja Cioran, aki egyébként gyakran vallott az írás gyógyító-tehermentesítő szerepéről. Az örök gyónási kényszert érezzük a sorok mögött, mert mintha nem vallana be mindent. Az *otium in exaltationibus et furoribus* természetéből fakad, hogy a dolgok optikája számára más,

mint az oknyomozó köztörténész számára, aki még ráadásul nem is szégyelli az *aurea mediocritással* összefonódó középserűségét, sőt még büszke is, hogy autodidakta módon kényelmesen el tudja helyezni magát a régi Hungaria eme horatiusi hagyományában. Igaz, Cioran éppen ez taszítja: a megtörtént dolgok vizsgálata (csak azért való vizsgálatuk, mert megtörténtek) és a középserűség. Megvallja, hogy ifjúkorában likvidálni szeretete volna a negyven év fölöttiekét. És azért vallja meg, mert úgy tudja, hogy aki hazájáért rajong, szíve mélyén honfitársai felét ki akarja irtani... Ilyenkor az értelmiségi felelősségre szoktunk apellálni, és a megtörtént borzalmakra, amelyek végül is középserűek a ciorani program célkitűzései mellett, hiszen a lakosság felét azért nem sikerült kiirtani egyetlen országban sem, még ellenséges segédlettel sem. Ilyenkor – a verbális genocidium kapcsán – ötkel fel az olvasóban, hogy szeretne többet tudni Cioran vasgárdista kapcsolatairól, amelyeket végül is bevallott és zseniálisan megkerült. Hiszen úgy nyilatkozik, hogy frenetikus megnyilvánulásai indítékainak feltárásához véget nem érő beszélgetésekre lenne szükség, amelyek titkát a Balkán bírja.

Cioran pontosan tudja, hogy kinek válaszolt, mint ez 1990-ben írt Noica-portréjából kiderül. Olyan charmeurnek tartja, akinek kifinomodott civilizációban kellett volna felbukkannia, és nem a Balkán teljében. Csodálót gyűjtött maga köré, és gyötörte őket, „*a középkorban kűtűnő kinzó lett volna, mint mindenki, aki sokat érdeklődik mások iránt*”. És ismerve Noica mély nemzeti elkötelezettségét, hitét a román nép küldetésében, Cioran olyan önkínzó gondolatokat vetett papírra, amelyek a címzettnek talán több fájdalmat okozhattak, bár tompította azt a gondolatserkentő intellektuális öröm és önnön fölényének tudata. Mert amit a magyarokról írt, inkább a románokat sérti, bár hagyományt csináltunk abból, hogy megbotránkozzunk. A sokat idézett magyar csendőrről van szó, akinek az elnyomót jelképező látványa pánikot váltott ki Cioranban, és emiatt a magyarokat magyar szenvedéllyel gyűlölte. Valószínű, hogy Noica valamit írhatott '56-ról, mert Cioran ezek után azt fejtegeti, hogy nem a rabszolgák lázadnak fel, hanem a volt zsarnokok, akik

szolgáorba kerülnek. „*De mi, kedves barátom, akiknek eddig nem adatott meg az esély, hogy elnyomók lehessünk, nem juthatott ki a lázadók esélye sem. E kettős örömtől megfosztottan, korrekt módon hordjuk láncainkat*”... És a továbbiakban ne az érvelés ellentmondásosságát próbáljuk tetten érni, hanem csak azt a mozzanatot emeljük ki, hogy nekünk, magyaroknak tulajdonítja „*a legrösszabb megaláztatást: a szolgának születést*”... Magát szkitának nyilvánítja, hangot adva ama kísértésének, hogy megváltoztassa őseit, olyanokat válasszon, akik gyászt hoztak a nemzetekre, és érezze magát az utolsó mongolnak. Nincs terünk annak részletezésére sem, hogy a levélben miként tűnnek fel a ciorani parateológia elemei, a gnózisnak való elkötelezettsége, az abszolútumról és a viszonylagosról, a szabadságról és a toleranciáról vallott felfogása. Csak az utolsó mondatba foglalt éles vágást idézem vissza: a privilegiáltak, akikhez tartozik, „*irigylük a nagy többségtől azt az előnyt, hogy az tudja, miért hal meg*”.

Noica válaszát azonnal megírta, bizva abban, hogy maga Cioran fordítja le. De ez utóbbi nem közölte a *Nouvelle Revue Française*-ben, mert nem akart neki rosszat. 1974-ben került Noica kezébe sajtó levele, és olvas-tán – naplója tanúsága szerint – felöltött benne mindaz, amit lelkileg belefektetett és ami történt, hogy így fakadjon ki: „*Ördög vinne el, élet, de gyönyörű vagy!*” Cioran TÖRTÉNELEM ÉS UTÓPIA című művének minapi román kiadása függelékében olvashatjuk ezt, a Noica-levél eredeti román változatával. Nem derül ki francia kötetünkéből az sem, hogy ki fordította A TÁVOLI BARÁT VÁLASZÁ-t; aki nem tud a román eredetiről, azt hiheti, franciául írta Noica. Márpedig a kettőt összevetve úgy érezzük, olykor el-elsikkad egy-egy gondolat, olykor el-elmaradt egy-egy szó, amelynek több mint stilisztikai értéke volt. Noica szerette a kétértelmű vagy inkább többféleképpen értelmezhető kifejezéseket. Minderre néhány példát a gondolatmenet ismertetése során próbálunk felhozni.

A kiadó alapvetően arra figyelt, mint ez a fülszövegből kiderül, hogy miként látják Európa lényegét és jövőjét. Cioran az új, ipari-fogyasztói tömegtársadalomra panaszkodik, Noica attól fél. Félti „*törzsünket*”, hogy olyan kockázat vagy veszély (románul: *risc*, francia fordításban: *danger*, holott lehetett volna

risque) vár rá, amelyet eddig nem tapasztalt, és amelynek mértékéhez nem ér fel (franciául szó szerint: *amellyel nem tud megbirkózni*): „ez a nagyszabású átmenet, ami bekövetkezik a világban, a földművelő társadalmakból más típusú világba”. A román kultúrának minden teljesítménye a folklorisztikus típusú kultúrához kapcsolódik. És a géták óta „a falu volt az egyetlen dolog, amit fel tudtunk ajánlani a világnak”. Száz év múlva egyesült Európa lesz, nyolc-tíz nyelvvel, de a román nem lesz közte. Ha pedig az elkövetkező fél évszázad során a román kultúrában nem történik valami rendkívüli, mint a századvégi oroszban, ha „az objektív szellem», azaz nyelvünk a közeli halál félelmében nem leli meg mélyebb és váratlanabb kifejeződését (miként mindaz, ami mély és váratlan a világon, abból az emberi érzésből bukkant fel, hogy veszendő lény), akkor hiába vonultunk át a történelmen. Hogyan maradhat ettől távol Cioran, aki annyiféle halálba szeretett bele? Hogyan adhatod el ezt a privilégiumot, az agóniáét, cserébe a kifejezés unnepegyességéért? Hogyan utasíthatod el a halál stílusát [stílus mortii románul]; a francia szövegben: *style des mourants* = halottak stílusa], egyszerűen és röviden? Engedd meg, hogy emlékeztesselek arra, amit évekkkel ezelőtt írtál nekem, abban az órában, amikor először lettél boldog a szerelemben: »a négy fal közötti dicsőség (gloria) felülmúlja a birodalmak dicsőségét (slava)«, mondtad. Ilyen négy fal közötti dicsőséghez hívlak vissza, amikor arra szólítalak fel, hogy találd meg újra a nyelvet. Gyere, próbáld meg egy puszuló nyelv homokjába írni a kimondhatatlant.” Persze tudja, hogy nem jön. Mert „Franciaország nagyon mélyen átitatott téged a józanság és bölcsesség mérgével”. Ezért maga Noica oldozza fel Cioran az öregek Szent Bertalan-éjének bűne alól. Hiszen, mint mondja, senki sem értette felhívását betű szerint, hanem valamennyien a problémát érezték: „a korai halálra ültnek a vigasztalanságát, tiltakozási szükségletét minden ellen, ami steril és száraz”. És „amit szidalmait terminusaiban mondtál, az mai bölcsességünk lényege, a gyöttrődés vagy a beletörődés terminusaiban; utolsó esélyünk, vagy most – józanságunk formája”.

A Nyugat józanságával azokat a jelentéseket állította szembe Noica, amelyeket „a halállal való történelmi közelségünk bennünk felébreszt”. A francia nyelv pedig bármilyen kifinomult is lehet, nem tudja a mai ember érzelmeit kifejezni. Nincs terünk annak a kifeje-

tésére sem, hogy az a Noica, aki a harmincas években nem emberközpontú eszmék jegyében tájékozódott (mint írta: „az embert magyarázzák, ahelyett hogy ő magyarázná a világot”), miként kezdte fellelni a román nyelvben a mélyebb jelentéseket, akár korábban Heidegger (amikor a német faji fölény eszméjét nyelvi-filozófiai síkra helyezte át). Igaz, míg Heidegger a görögöt nevezte ki a filozófia első nyelvének, hogy megkerülje a zsidó-keresztény kulturális örökséget, a román filozófusok JÓB KÖNYVÉ-ből és a PRÉDIKÁTOR KÖNYVÉ-ből táplálkoztak, gnózisukból és bogomilizmusukból következően kerülve vagy elvetve az ÚJSZÖVETSÉG-et. Ennek megfelelően az emberhez szóló jelentések keresése szervesen épült rá a fiataalkori tájékozódásra. És talán ha Noica, „a távoli barát” válasza megjelenik, egy értelmesebb ügyész a vádlott védelmére kelt volna az államilag felbérelt védőügyvéddel szemben...

Mert milyen jelentésekről is van szó? Ennek firtatásán, pontosabban Noica félelmetes dialektikáján keresztül jutunk el az ő, „a távoli barát” rejtett, ám nyilvánvaló üzenetéhez. Noica hihetetlennek tartja, hogy amikor mi a Nyugat felé fordulunk, nem azért, hogy kérjünk, hanem csak szemléljük őt, „hogy lássuk Franciaország arcán, miként fest egy történelmi közösség tíz évszázad dicsősége után – akkor ők, általad és mások által azt válaszolják: mit bámultok bennünket? Kicsik vagyunk, csúnyák és visszataszítók”. (Abban a korban vagyunk, az ötvenes-hatvanas években, amikor Nyugaton a keleti turistákat is a szovjet bevonulás lehetőségének emlegetésével döbbsentették meg. És a keleti disszidensek képviselték a kombattáns honvédelmet.) De Noica is a nyugati értékeket karolta fel. Onnan jöttek, Nyugatról – hangsúlyozza – a ma világszerte diadalmaszkodó értékek. Bandungot európai kérdésnek érezzük – fejtegeti –, sőt Mao Ce-tung szavai európai módon hangzanak, „és ez a kommunizmus, amely annyira nyugtalanít benneteket, magának Európának az üzenete, és bizonyos értelemben az orosz lélek fájdalmas feloldódása a fausti lélekben”. Persze mindebben egy lakoma maradványait látja, „a színes népek felszabadulási eszményei a szabadság európai pátozójának egyszerűen maradékai, a keleti humanizmus válasz az ember nyugati problematikájára, technicizmusuk és materializmusuk egyszerű kölcsönvett növények [a

francia fordítás szerint „*materializmusuk kölcsönvett technika*”] még ennek a kommunizmusnak is, akár spekulatív, akár alkalmazott, milyen maradvány jellege lehetne valakinek a szemében, Hegel és a nyugati kultúra bankettjéhez képest – oly mértékben, melyben nem tudná megmutatni, hogy útjuk végét jelzi! De ha mindezek csak maradvékok, hol van a lényeg?” A miezt adtuk vissza a lényeggel, franciául: szívnek fordították, a legjobb lenne a latin *succus*. De a francia fordítás anyagból jobb, hogy a továbbiakban Noica Európa szívét keresi, mint Jób a bölcsességet, ami: sehol sincs – válaszolja a mély. Európa olyan, mint Izrael, nem ismeri fel a Messiást. És miközben a finom szellem Európáját siratják, győz a másik, a geometriai szellemé. Durva geometria ez, mérnöki szellem az élet spontaneitásával, az individualizmussal, a szabadság kifinomultságával szemben. Igaz, „*az átélt marxizmus ellen a legsúlyosabb, ami elmondható, az, hogy nem az emberi méltóság világát nyújtja, hanem olyat, amelyben senki sem ön maga*”... Visszont mint egy francia barátja helyesen mondta, nincs mit szembeállítani a marxizmussal. Az számít, ami van. „*Vannak közöttünk emberek, akik ösztönén vagy kényszerből részt vesznek – ahogy itt mondják – az »építés«-ben, amikor pedig felismerik erőfeszítéseik siralmosságát, amelyek nem szívükből és elméjükben fakadtak, melléjük lépünk, mi, akik nem csinálunk semmit, hogy megmondjuk nekik »hagyjátok, van valami, lehet, szép, abban, amit veletek csímlának«.*” (A levél franciául kiadott változatából hiányzik a szívről és az elméről szóló mellékmondat, végül a román eredetiben szép helyett pedig mély áll, ami jobban megfelel a jelentéseket fűrészszó noicai felfogásnak.) Az okfejtés vége pedig már csak egy mesteri fordulat, amikor azt üzeni Ciorannak: „*olyannyira velünk vagy, mint soha nem voltál*”.

Óhatatlanul felöltik az olvasóban a kérdés, vajon valóban csak azért nem közölte ezt a levelet Cioran, mert nem akart ártani Noicának, vagy inkább azért nem, mert akkor újra szembe kellett volna néznie hajdani, ám oly sok vonatkozásban csodálatosan továbbélő önmagával. Újra gyönnia kellett volna, például arról, hogy miként dicsőítette a maga

módján ő is egykor a kommunizmust. És talán politikai szempontból sem lehetett kelleme a baloldali illúziókat erősítő noicai megnyilatkozás. Abban a történelmi helyzetben, úgy tűnik, a levélváltás döntetlenül végződött. A benne foglalt történelem később döntött egyértelműen. A Cioran–Noica szellemi párbaj azonban nem ért véget. Egymás portréjának felvázolásával folytatódott. Finom kétértelműségek felsorakoztatásával. 1985 augusztusában Noica arról irt, hogy Ciorannak, amikor moralista lett, csak egyvalamból sikerült kiugrania: a filozófiából. És mint a szellem minden csodagyereke, a szeretetet kereste. (Ami úgy igaz, ha tudjuk, hogy Cioran egyik kulcsszava a gyűlölet, és ennek jegyében játszotta el az Isten elleni lázadást is...) Noica szerint Cioran lemondott arról, hogy megírja azokat a nagy műveket, amelyeket önmagában hordott. Így hangzik az utolsó mondat: „*teljesen ösztönén tanúsítom, hogy Cioran négy fal közötti dicsősége felülmúlja az általa elért sikert*”. Cioran 1990 szeptemberében válaszolt. A csodálat hangján. A noicai vitalitás titkát abban látta, hogy organikusan képtelen veszíteni. Azért húzódtott vissza Páltiniszre, erre a Nagyszében melletti, mintegy ezerkétszáz méter körüli magasságban fekvő településre, és ott egy kis szobáckába, hogy onnan hódítsa meg a világot. „*Magányossága nem lemondás, hanem diadal*”, hiszen tanítványai révén „*Noica Románia szellemi központja lett*”. De az olvasó az utolsó ciorani mondat láttán csak töprenghet, mit ért el Noica, „*aki kortársait a legfeddhetetlenebb finomságokkal tudta megsemmisíteni*”. „*Ki volt tehát ő, hogy minket félresiklottaknak tekintsen, anélkül hogy kételkedhetett volna abban, hogy a félresiklás neki is megadatott, egy egész népnek ez a negatív aureolája?*”

A két barát levélváltása Janus-arcú műremek. Olvastán eltűnődhetünk azon, hogy talán nem is olyan érdektelen az, ami történt, bár utáltuk és undorodtunk tőle. Mégis, ebben a könyvecskében, két hatalmas gyótródó és egymást gyótró szellem párbajában az a legszebb, hogy nem ér véget. Ahogy a történelem sem.

Miskolczy Ambrus